

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/2

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

ÖTVÖS PÉTER

„Térdet fejet neki hajték”

Balassi Petrarca-élménye (kísérlet) 9

SZOLYKA HAJNALKA

„Honi héroszok”

Panteonizáció Kazinczy két korai episztolájában 27

KRITIKAI LAPOK

BALÁZS-HAJDU PÉTER

Tükör által homályosan

A magyar ponyva új tüköre: Tanulmányok a népszerű nyomtatványok kutatásáról, szerk. CHIKÁNY Judit, Csórsz Rumen István, Bp., Reciti, 2024 (Reciti Konferenciakötetek, 28). 49

ERDŐS ANGELIKA

„Tinódiak” és a hungarus héroszok

Ács Pál, *Hősök és hőseinek: A magyar hősköltészet Zrínyi előtt*, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2024. 57

HAJDU PÉTER

A szklabonyai fiú, aki a magyar irodalmi életet hódította meg

Császtvay Tünde, *Kettős tükörben: Mikszáth Kálmán élete és kora*, Bp., Osiris, 2024 (Osiris Irodalomtörténet). 61

NÓBIK ATTILA

Nőtörténetírás és ismeretterjesztés határán. Szécsi Noémi nőtörténeti köteteiről

Szécsi Noémi, *Lányok és asszonyok aranykönyve: Szépség, egészség, termékenység és sexualitás a 19–20. század fordulóján*, Bp., Park, 2019; *Régen minden lánynak jutott férj: A nők neveltetése és szereplehetőségei a 19–20. század fordulóján*, Bp., Park, 2024; *Jókai és a nők*, Bp., Magvető, 2025. 71

HASZNOS MULATSÁGOK

JÓKAI 200

OWAIMER OLIVER – RADNAI DÁNIEL SZABOLCS

Egy hírhedt kalandor a tizenkilencedik századból

Megjegyzések a Jókai-évről 79

FILLÉRTÁR

LOVAS BORBÁLA

Vergilius eclogáinak fordításai egy unitárius kódexben 103

Három ecloga-fordítás az Ms. U. 59. jelzetű kódexből (Közzéteszi Lovas Borbála) 111

ERDŐS ANGELIKA

Guido de Columnis Trója-regényének első fordítása egy 17. századi naptársorozatban 121

Igazán való históriája amaz régenten való Trója városának első romlásának és épületinek, végtére veszedelmének (Közzéteszi Erdős Angelika) 139

A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	151
A lapszám szerzői	153

Erdős Angelika

Guido de Columnis Trója-regényének első fordítása egy 17. századi naptársorozatban*

Közismert tény, hogy a trójai háború története nagy hatást gyakorolt a régi magyar irodalomra: a 16–18. században többen is földolgozták a mondakör egyes részeit. E feldolgozásokkal már 1917-ben behatóan foglalkozott Király György,¹ ám ő még nem említette meg azt a Trója-históriát (RMK I 848, 857), amely 1651 és 1654 között jelent meg a bécsi nyomdász, Johann Jakob Kürner kalendáriumaiban, s amelyre talán azért nem tett még utalást sem, mert – más „iskolás fordításokhoz” hasonlóan – ezt is „minden költői érték nélkül szűkölködőnek” tartotta. Még meglepőbb azonban, hogy ez a szöveg azóta sem keltett komoly érdeklődést, noha több szempontból is különleges helyet foglal el a 17. századi magyar nyelvű szórakoztató irodalomban: egyrészt egyedülálló módon folytatásokban jelent meg (szövegdarabjai eddig nem is kerültek összeillesztésre), másrészt pedig ez a legkorábbi prózai Guido-fordításunk. Itt rögtön meg is jegyezném, hogy korábban Haller János *Hármas Históriájának* harmadik részéről gondolták ugyanezt, sikerült azonban megállapítanom, hogy az ismeretlen fordító szintén Guido de Columnis *Historia Destructionis Troiae* című regényét magyarította, elorozva ezzel az elsőbbséget a közel fél évszázaddal később alkotó Hallertől.

A Trója-történet hatása a régi magyar irodalomra

A trójai háború története – mint szórakoztató olvasmány – a históriás ének műfaj elsőprő térhódításának évtizedei alatt tett szert rendkívüli népszerűsége ha-

* A dolgozat a Szegedi Tudományegyetemen működő, régi magyar szórakoztató prózát kutató munkacsoport támogatásával készült. Ezúton is köszönöm, hogy építő hozzászólásaikkal segítették munkámat! A csoport munkáiról bővebben lásd BALÁZS Mihály, *Jókai Mór, Kónyi János, Szirmay Antal: Javaslat az anekdotizmus kora újkori előtörténetének kutatására*, ItK, 128(2024), 3–58; Uő, *Az Ördögi kísértetek irodalomtörténeti helyéről*, ItK, 124(2020), 149–172; Uő, *Nyomdászok és olvasmányok: A népszerű irodalom intézményei és önszerveződésai = Magyar irodalomtörténet*, szerk. HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István, Bp., Gépek könyv, 2020–2022, <https://f-book.com/mi/index.php?book=07NYOMDASZ>; SZIGETI MOLNÁR Dávid, *A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége: „Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben*, Verso, 2025/1, 39–60, https://versofolyoirat.hu/verso2025_1.pdf; BÉLA Bálint, *„Külömbb-külömbbféle dolgoknak szemét-rakása ez”? Hermányi Dienes József munkáinak műfaji és kompozíciós kérdései*, Verso, 2024/2, 93–107, https://versofolyoirat.hu/verso2024_2.pdf; GOLYÁN Ádám, *Andrád Sámuel irodalmi programja*, ItK, 126(2022), 632–659.

¹ KIRÁLY György, *A trójai háború régi irodalmunkban*, ItK, 27(1917), 1–23, 129–150.

zánkban, a történet mindazonáltal nem maradt feldolgozatlan a középkorban sem: már Anonymus gesztájában is feldereng egy mára már elveszett Trója-kompiláció képe, s talán az sem lehetetlen, hogy létezhetett a témának valamiféle vernakuláris feldolgozása is,² de mivel e kettő közül csak az előbbi szokás biztos tényként kezelni, így 1537-ig mindössze két adaptációt említhetünk: az egyik a már említett névtelen szerzőé, a másik pedig Janus Pannoniusé, aki nemcsak irodalmi mintaként használta fel Homérosz és Vergilius eposzait, hanem az *Iliász* egy teljes epizódját is lefordította. Természetesen ez még latin nyelvű fordítás volt, ám az anyanyelvű átdolgozások „dömpingje” sem váratott soká magára.

Rögtön a 16. század második harmadának elején, talán 1537-1538 tájékán *Jason király* címen maga Tinódi Sebestyén dolgozta föl a mondakör egy fontos epizódját, aki szintén Guido regénye nyomán öntötte verses formába Iaszón és Médeaia történetét,³ megalkotva ezzel a legkorábbi, ránk maradt históriás éneket, vagy legalábbis a legelsőket egyikét.⁴ A következő fél évszázad termését tekintve azonban Tinódi ezen műve nemcsak a „csakhamar virágzásnak indult műfaj” egyik legelső képviselője volt,⁵ hanem egyúttal a Trója-téma első anyanyelvű verses népszerűsítője is (1.): 1592-ig rajta kívül további öt, a mondakör legkülönbözőbb egységeit feldolgozó széphistória⁶ megjelenéséről van tudomásunk, s ezek a mai tudásunk szerint a következőképp követik egymást időrendben:

2. Először is, feltétlenül léteznie kellett egy 1544 előtti Trója-históriának, amely bár mára elveszett, egykori létezésére a kortárs nótajelzésekből egyértelműen következtethetünk.⁷
3. Ezt a korai darabot Huszti Péter Vergilius-fordítása, az *Aeneis* követi a sorban, amelyet Vadai István szerint 1569-ben adtak ki először.⁸
4. Ugyanebből az évből ráadásul egy másik Trója-történet is ismeretes, Hunyadi Ferencé, aki a *História az régi híres nevezetes Trója várossának tíz esztendeig való megszállásáról és rettenetes veszedelméről* című művét a legújabb kutatások szerint olvasmányemlékeiből alkotta meg, így munkájának forrása nem azonosítható.⁹

2 HADROVICS László, *Az ó-magyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban*, MTA Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 5(1954), 1–4. sz., 79–175, 172–173.

3 DÉZSI Lajos, *Tinódi János király széphistóriája*, ItK, 21(1911), 257–311.

4 VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Bp., Akadémiai, 1982, 128; PAP Balázs, *Históriák és énekek*, Pécs, Pro Pannonia, 2014, 34.

5 DÉZSI Lajos, *Tinódi Sebestyén (1505?–1556)*, Bp., 1912 (Magyar Történeti Életrajzok), 21.

6 A kifejezést kényszerből használom, de tisztában vagyok a műfajt illető legfrissebb eredményekkel: VADAI István, *A tudósító ének műfaja = A magyar irodalom története I.*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSKY Géza, JÓZAN Ildikó, Bp., Gondolat, 2007, 274–285; PAP, i. m.; SZIGETI MOLNÁR Dávid, *Elrajzolt mosoly: A Mohács előtti líráról, Tinódi Cronikájának kompozíciójáról és a „históriás ének” műfajáról*, ItK, 128(2024), 181–198.

7 „Az Trója nótájára”, vö. RPHA 4041, <https://f-book.com/rpha/v7/rpha.php?r=4041>.

8 VADAI István, *Az eposztól a ponyváig: „Oly búval, bánattal az Aeneas király...”*, ItK, 96(1992), 676–682.

9 MOLNÁR Dávid, *A hun Vergilius: Hunyadi Ferenc = Francisci HUNNIADINI poemata Latina omnia*, szerk. MOLNÁR Dávid, Budapest–Sárospatak, L'Harmattan, 2022 (Europica varietas Tokajensis: Fontes, 4), 7–88, 28–39.

5. Tudjuk viszont, hogy a következő évben egy újabb Trója-feldolgozás is napvilágot látott: a kolofon szerint a Lévai Névtelen 1570-ben fejezte be a *Páris és görög Ilonát*, melyről egyúttal az is tudható, hogy gerincét Ovidius 16. és 17. heroidája adja.
6. Végül, „1592-re fordulva” Csáktornyai Mátyás *Erős Ajax és Bölcs Ulissését* kell megemlítenünk, amely Ovidius *Metamorphosesa* alapján a trójai mondakör egy igen kicsiny szeletét ülteti át magyarra.

E felsorolásból reményeim szerint az is világosan kitűnik, hogy e művek egy jól körülhatárolható, viszonylag rövidke időszakra koncentrálódnak, a 16. századi (olvasó)közönség tehát már egyértelműen igényt tartott a trójaiakról szóló elbeszélésekre, s ezek számos kiadásából és újranyomásából az is látszik, hogy egészen a 16–17. század fordulójáig népszerűek is maradtak ezek a történetek. 1600 után azonban ezt a felívelő szakaszt egy lehanyatló követi: egyrészt csupán egyetlen história születik a témában,¹⁰ másrészt a közönségsikert arató széphistóriák újrakiadása is jelentősen visszaszorul, mivel pedig mindez annak ellenére történik, hogy ezek a kiadványok sokáig „biztos jövedelemkiegészítést”, könnyen eladható műveket jelentettek nyomdászainknak,¹¹ különösen érdekes, hogy Hunyadi Ferenc Trója-históriája dacolni látszik e tendenciával. Ennek magyarázatát abban látom, hogy a korszerűtlenebb „marketingstratégiával” dolgozó lőcsei nyomdában jelent meg,¹² amely már Ritoókné Szalay Ágnes szerint is „a XVII. században [...] változtatás nélkül nyomtatta újra és újra a XVI. századból örökölt széphistóriákat”.¹³

A fentiekből persze akár a mondakör kimerülésére is következtethetnénk, ám a látszat ellenére sem a szerzők, sem a közönség érdeklődése nem hagyott alább a trójaiak iránt.¹⁴ Sokkal inkább fokozatos műfaji paradigmaváltás kezdeteinek lehetünk tanúi: még ha a 17. században nem is tűntek el teljesen az olvasók könyvtárából a széphistóriás „füzetecskék”, de láthatóan megingott a műfaj addigi irodalmi státusza.¹⁵ A korabeli befogadóközönség viszont továbbra is lankadatlanul igényelte a szórakoztató irodalmat, sőt, egyre nagyobb kereslet volt a társadalom szélesebb ré-

10 *Jázon és Médea históriája* (1626) = Bethlen Gábor korának költészete, kiad. KOMLOVSZKI Tibor, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1976 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 8), 286–296. Az aranybárány-epizód, amely a trójai mondakör részét képezi, éppen lacunára esik.

11 RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Eleink szórakoztató olvasmányairól*, ItK, 84(1980), 650–655; V. ECSÉDY Judit, PAVERCSIK Ilona, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999, 50.

12 MOLNÁR, *A hun Vergilius...*, i. m., 70. Az RMNy ugyan számon tart 2370-es jelzettel egy kolozsvári kiadást is, de kérdéses, hogy valójában létezett-e, vagy tévesen került feljegyzésre az évszám – mindenesetre a kiadás illeszkedne az ekkoriban gyakran (időnként a könyvnyomtatástól eltérő tevékenységet folytató) örököszt váltó kolozsvári műhely programjához is.

13 RITOÓKNÉ SZALAY, i. m., 654.

14 Ekkor fordított Ovidius heroidáiból Gyöngyösi István, ekkor keletkezhettek Felvinczi György elveszett Trója-regénye, valamint Trója városa az ott harcoló vitézekkel együtt a 17. századi irodalom alapvető költői hasonlataként operált. Ezek a művek terjedelmükben ugyan nem, de tematikájukban annál inkább rokoníthatók a korábbi széphistóriáinkhoz.

15 PAP, i. m., 51; VARJAS, i. m., 126–127.

tegei számára elérhető olvasmányok iránt.¹⁶ A műfaj kifáradásától függetlenül tehát a trójai mondakör változatlanul kurrensnek számított, ezért igen nagy kihagyásnak tűnik a szakirodalom alapján megfestett idővonalon, hogy a következő nagy lélegzetvételi Trója-feldolgozás – Haller János tollából – csak 1695-ben látott napvilágot, hiszen közben majdnem egy teljes évszázad telt el.

Csak hogy – amint arra dolgozatom elején már felhívtam a figyelmet – a szakirodalom állításával ellentétben nem Haller készítette el a Trója-história első magyar prózafordítását,¹⁷ hanem az a 17. század közepi ismeretlen szerző, aki rendkívül izgalmas módon naptárbetétfüzér formájában jelentette meg művét. Ez pedig már csak azért is különösképp érdemes a figyelmünkre, mert ennek köszönhetően lényegében fél évszázaddal korábbra hozhatunk egy irodalomtörténeti szempontból igen jelentősnek mondható pillanatot: a 17. század derekán már nekünk is volt prózai Guido-fordításunk.

Kalendáriumi kuriózum

De vajon hogyan került egy prózai fordítás kalendáriumok hónaplapjaira? Noha a naptárbetét műfaja egyáltalán nem számít feltérképezetlennek, röviden itt is érdemes megjegyezni, hogy a 17. század előrehaladtával egyre gyakrabban illesztettek be anekdotákat és rövid elbeszéléseket a kalendáriumokba. Ahogy azt Dukkon Ágnes is írja, régi naptáraink felépítésén keresztül jól látható, hogy a közép- és nyugat-európai művelődés szoros kölcsönhatásban állt egymással.¹⁸ kezdetben a bécsi Kürner, majd az 1670-es években a lőcsei Brewer-nyomda bővítette az olvasó mulattatására szolgáló prózai betétekkel magyar nyelvű naptárait német társaik mintájára, nem sokkal ezután pedig a többi magyarországi nyomda is átvette ezt a szokást. Azért is fontos ezt hangsúlyoznom, mert a ponyva tökéletes termőtalajául szolgáló naptárak nagyon széles olvasói réteget vonzottak,¹⁹ Mikos Éva pedig egyenesen a

16 BALÁZS-HAJDU Péter, Csörsz Rumen István, *Ponyva = Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, IX, Bp., Balassi, 2009, 224–227, 225.

17 E nézet elterjedéséhez nagyban hozzájárult maga a Spenót is, ugyanakkor már Dézsinél és Hadrovicsnál is megtalálható: „a harmadik a Guido da Columna szerkesztette Trója-históriát adja elő. Mindezek régebbi irodalmunkban részben már felbukkantak, de terjedelmesebb elbeszélő prózában még nem szerepeltek.” *A magyar irodalom története 2. 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLÁNICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1978, 303–304. „Guido regényéből olasz, spanyol, francia, angol, holland, dán, svéd, izlandi, cseh fordítások és átdolgozások készültek és a mi Haller Jánosunk is a maga megkésétt *Hármas Históriájában* kiadott Trója-regényt Guidoból fordította.” HADROVICS, i. m., 80. „Magyarra tudvalevően Haller János fordította le 1681-ben a fogarasi fogházban s 1695-ben adta ki Kolozsváron, mint a »Hármas Istoria« harmadik részét.” DÉZSI, *Tinódi Jásón...*, i. m., 271.

18 DUKKON Ágnes, *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2003, 19, 39, 158, 183.

19 HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Bp., Universitas–OSZK, 2008 (Res libraria, 2), 266–267; KOVÁCS I. Gábor, *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig: A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*, Bp., Akadémiai, 1989, 24. Kifejezetten a bécsi naptárkiadás szélesedő közönségéről lásd DUKKON, i. m., 39.

kalendáriumokhoz köti a parasztság körében fokozatosan teret nyerő alfabetizáció felerősödését.²⁰

Ezek tükrében úgy tűnhet, hogy a történet naptárbetét formájában való megjelenése csupán a Trója-feldolgozások kiadástörténetében számít kivételesnek, a kalendáriumok gyakorlatában pedig nem, ám a helyzet ennél jóval árnyaltabb. Míg a kalendáriumi elbeszélések jellemzően néhány soros, tömör és csattanóval záruló „szösszenetek” voltak, addig a Kürner-nyomda Trója-története a műfaj keretei között valóban egyedülálló vállalkozásnak tekinthető: legalább négy éven át, évenként tizenkét lapnyi terjedelemben, egyhasábos elrendezésben jelent meg. Ráadásul egyúttal ez lehet az első olyan naptárszöveg is, amelyet tudatosan „marketingcélokra” használtak: míg az előbb említett anekdoták jelöletlenül, rendszertelenül, az üresen maradt lapok (vagy gyakrabban csak pár sornyi üres tér) kitöltéseként kerültek a naptárakba, addig esetünkben már a címlap is hangsúlyozza, hogy a nyomtatvány nem pusztán kalendárium, hanem „megtöbbszörített Trójának első veszedelméről való históriával rész szerint, melynek continuálása következni fog minden jövőendőbeli esztendőken”. Hogy ez a piacszerzési stratégia valóban megszólította azokat az olvasókat, akik kifejezetten a história miatt vásárolták a kalendáriumot, az jól tükröződik a következő évek kiadványainak címlapjain, melyeken pirossal szedve szerepelt: „mind az Trójáról való Históriának következő részével együtt”.

Szövegdarabok és a 379/zl.

Az előbbieket alapján nyilvánvaló tehát, hogy a korabeli olvasók valamilyen formában összeillesztették e história különálló szövegdarabkait, ezért is meglepő, hogy a modern kutatás mindeddig csak bibliográfiai leírását adta az egyes részeknek, fizikailag viszont nem kapcsolta össze őket. Ezt a munkát ténylegesen én is csak a mellékletben fogom elvégezni, a gondolatmenet követhetősége érdekében azonban az alábbiakban táblázatosan is összefoglalom, hogyan kell majd összeraknunk az egyes „puzzle-darabkákat”:

RMNy 2311 RMK I 841	KALENDARIVM, mely rendeltet Christus Urunk születése után az MDCLI. esztendőre nagy szorgalmatossággal Joannes Ferdinand Slabivs, Znoyma Morua, philosophiának mestre[!], oruóságnak candidatusa és astrophylusa által az közönséges szokás szerint. Meg többszörített Troianak első uezedelméről ualo historiáual rész szerint, melynek continualasa köuetkezny fog minden iöuendőbeli estendöken, öszuë szedetetet Phrygiai Daretus es Orestes irasabul.	Bécs, [1650]
------------------------------	--	-----------------

²⁰ MIKOS Éva, *18–19. századi kalendáriumaink függelékeinek néprajzi forrásértékeiről = Ethno-lore: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve XXII*, szerk. VARGYAS Gábor, Bp., Akadémiai, 2005, 387–415.

RMNy 2359 RMK I 857	KALENDARIVM, mely rendeltet Christus Urunk születése után az MDCLII. esztendőre nagy szorgalmatossággal Joannes Ferdinand Slabivs Znoyma Morua, philosophiának mestere, oruosságnak candidátusa és astrophilusa által, az közönséges szokás szerint meg többétet Troiának első uezedelméről ualo historiáual rész szerént, melynek continuálása köuetkezny fog minden iöuendöbéli eztendökbén, öszuészedettet phrygiai Daretus és Orestes irásibul.	Bécs [1651]
RMNy 2412 –	AZ EGGHI czillagok forgasibul öszue szedetet kalendarivm, mely... az közönséges, Christus Vrunk születése után vgro esztendő után első, MDCLIII. esztendőre nagy szorgalmatossággal öszueszedetet Paieki [!] Damiani , deáki tudománnak, oruosságnak doctora és az nevezetes lengyel Krakonak fő mathematicusa által Német, Magyar és ezekhez tartozandó országoknak keduére és szolgálattára mind az Trojárul való históriának köuetkező részével együt.	Bécs [1652]
RMNy 2460 RMK I 881c 1–3.	KALENDARIOM Kristus Urunk születése után az MDCLIV. rendeltet estendőre nagy szorgalmatossággal Psychler Vid , altenburgi mátemátikus apóst, és imp. nótáriussá által Német, Magyar és ezek szomszédságában lévő országok szolgálottára es az Trojáról való históriának következendő részévéi együt.	Bécs [1653]

Jól látszik, hogy négy naptárról beszélhetünk, amelyek közül az 1651-es teljes egészében ránk maradt (RMK I 841), az 1652-es túlnyomórészt szintén megőrződött (RMK I 857),²¹ az 1654-esből viszont ma már csak három, igen töredékes példány található az Országos Széchényi Könyvtárban (RMK I 881). E felsorolásból okkal hagytam ki a harmadik, 1653-as kalendáriumot, amelynek négy lapja a prágai Strahov-könyvtárból került elő (jelzete: 300/zl.), s amelynek jelenleg csupán egy silány, gyakorlatilag olvashatatlan fénymásolata férhető hozzá Magyarországon. Mivel a szöveg rekonstruálásához ez használhatatlan volt, ezért a Strahov-kolostor könyvtárától új másolatot rendeltem,²² s legnagyobb meglepetésemre a segítőkész cseh könyvtárosok először nem e nyomtatvány kópiáját csatolták válaszlevelükhöz, hanem egy olyan, 379/zl. jelzetű naptárét, amelyet szerintük szintén Damian Pajeki „szedetett öszve”, de nem az 1653-as, hanem az 1654-es évre.²³ Tapintatosan tudomra adták azt is, hogy ez az egyetlen magyar nyelvű kalendáriumuk, korábbi nincsen. Nem akartam azonban elhinni, hogy az RMNy e tekintetben téved,²⁴ így figyeltem fel arra, hogy a Strahov-könyvtár katalógusában a 379/zl. jelzetű naptár teljességének jelzésekor utalnak egy olyan, 300/zl. jelzetű kalendáriumra is,²⁵

21 Csak az áprilisi hónaplap hiányzik belőle.

22 A tanulmány Hedvika Kuchařová segítségével nélkül nem készülhetett volna el. Ezúton is köszönöm a közreműködését!

23 „Pajeki, Damian: [Kalendarium na rok 1654]” – *Knihovna Královské kanonie premonstrátů*, <https://strahovskyclaster.tritius.cz/detail/1086916?ticketId=-10&lang=CS>.

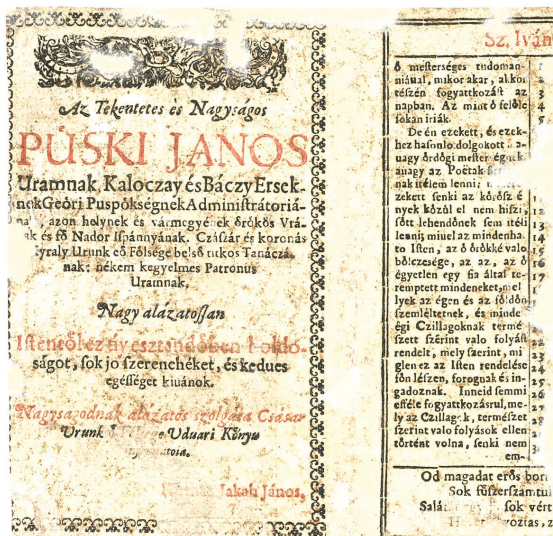
24 Lásd az RMNy 2412 leírását.

25 „Titulní list nezachován, byl patrně obdobný jako u kalendaria na předchozí rok 1653 (viz. sign. 300/zl.)” – *Knihovna Královské...*, <https://strahovskyclaster.tritius.cz/detail/1086916?si=1&ticketId=-3>.

amelyre viszont nem kapunk találatot az opacban. Természetesen erről is másolatot kértem, s ez alapján megállapíthattam: ez az RMNy 2412-es tételének eddig is jegyzett példánya, amelynek digitális kópiája először kerül közlésre magas minőségben.

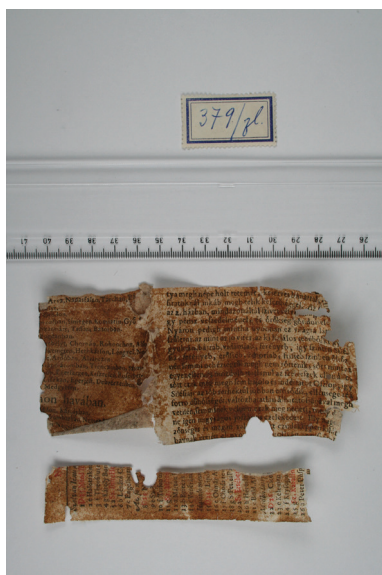
1. ábra A 300/zl. címlelele

2. ábra A 300/zl. ajánlása a Trója-história egy töredékével

De vajon milyen nyomtatványt takar a 379/zl. jelzet? Címlap híján a prágaiak kizárólag az évfordulók jegyzéke, valamint a kiadvány tipográfiai sajátosságai alapján arra következtettek, hogy a 300/zl. jelzetű kalendárium mintájára ez a naptár is valószínűleg „Damian Pajeki” számításai alapján készült Bécsben, az 1654-es évre. Mindezt úgy állapították meg, hogy nem volt tudomásuk azokról a magyarországi példányokról, amelyeknek a címlapja is fennmaradt, s amelyek tanúsítják, hogy az 1654. évi Kürner-féle kalendárium már nem Pajeki (valójában Pajęcki), hanem Pychler Vid számításai nyomán készült. Vagyis abban nem téved a leírás, hogy a töredékben fennmaradt naptár az 1654-es évre készült, de nem egy eddig ismeretlen kiadásról van szó, hanem az eddig is számon tartott bécsiről. Ennélfogva a 379/zl. jelzetű nyomtatvány nem más, mint az RMNy 2460-as tételének korábban nem regisztrált, a hazai szakirodalom előtt eddig ismeretlen példánya, mely így a magyarországi kutatók számára sem érdektelen.

Mindez azért különösen figyele mreméltó, mert az új példány több olyan lapot is tartalmaz, amelyeket az eddig regisztrált példányok nem. Ennek köszönhetően pedig megismerhetjük a novemberi hónaptábla egy töredékét,²⁶ a korábban csak feltételezett prognosztikon egy lapját,²⁷ valamint a vásárjegyzék két kis részletét is,²⁸ egyúttal az is teljesen bizonyossá válik, hogy az 1654-es naptár szerkezeti felépítése valóban megegyezik az előző évek bécsi kiadványaival. Az alábbiakban közlöm a 379/zl.-ről készült fotókat is:

3. ábra A 379/zl. töredékei (1)

²⁶ Lásd a 3. ábra alsó darabján a napokat a szentek neveivel. Vö. az RMK I 841 novemberi naptártáblájával.

²⁷ Lásd az RMNy 2460 leírását, valamint a 3. ábra jobb oldali darabját (mely legvalószínűbben a „Hadról” fejezet egy részlete).

²⁸ Lásd a 3. ábra bal oldali darabját (novemberben és decemberben rendezett vásárok), valamint a 8. ábrát (áprilisban rendezett vásárok).

4. ábra A 379/zl. töredékei (2)

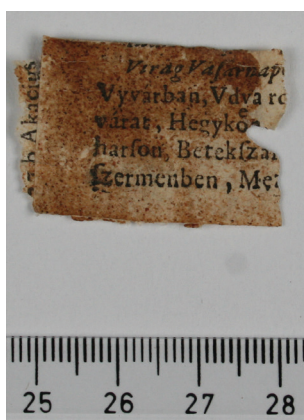
5. ábra A 379/zl. töredékei (3)

6. ábra A 379/zl. töredékei (4)

7. ábra A 379/zl. töredékei (5)

8. ábra A 379/zl. töredékei (6)

A 300/zl. jelzetű példány birtokában lehetővé válik a Trója-história töredékeinek összeillesztése, és ezután már csak azt a kérdést kellett megválaszolni, hogy vajon folytatódott-e a következő években a történet.

Az RMNy 2311-es tételéből ezt illetően azt tudhatjuk meg, hogy a história befejező részeit minden bizonnyal az 1655–1656-ra írott kalendáriumok tartalmazták, ezért összesen 60–72 egyhasábos lapot ölelhet fel a teljes mű. Ez azonban csak hipotézis, az 1655. évre íródott naptár létezését ugyanis csupán a korábbi évek gyakorlata alapján feltételezték, az 1656. évre készült kalendárium pedig (RMK I 907d) már csak töredékessége miatt sem alkalmas arra, hogy messzemenő következtetéseket vonjunk le belőle. Ennélfogva pedig a meglévő négy kalendáriumból kell kikövetkeztetnünk valamiféle információt arra vonatkozóan, hogy vajon folytatódott-e a történet. Talán árulkodó lehet, hogy az 1651-re és 1652-re írott naptárak decemberi hónaplapjai (tehát a históriát tartalmazó lapok közül az utolsók) mindkét esetben őrszóval zárulnak. Mivel azonban 1652-ben mégsem a megadott szóval folytatódott szöveg, úgy vélem, az őrszavak inkább egyszerűen csak azt jelezték, hogy a történet folytatódni fog. Ha így áll, az egyben azt is jelenti, hogy ha volt is valamiféle előre elkészített fordítás, ez az egyes darabok megjelenése előtt még könnyen módosulhatott.²⁹ Azonban sokkal fontosabb ennél, hogy az 1654-ben megjelent szövegdarab utolsó lapja – az előbbiekkal ellentétben – már nem tartalmaz őrszót, amiből logikusan annak kellene következnie, hogy ekkor már nem számoltak a történet folytatásával, s alighanem ezt erősíti meg az is, hogy míg a korábbi években az utolsó (decemberi) naptárlap kettévágta a cselekményt, addig ezúttal nem ezt tapasztaljuk: a történet gyönyörűen le van kerekítve, a vége pedig – nagyon beszédes módon – épp egybeesik az adott forrásfejezet végével, vagyis elmondható, hogy az 1654-es kalendárium megjelenésével a Trója-történet egy egész, befejezett egysége került elbeszélésre.

²⁹ A forrás alapján nem mutatkozik tudatos tervezettség abban, hogyan oszlik meg a szöveg az egyes naptárak között: a decemberi hónaplapok – az utolsó kivételével – rendre bekezdés közepén szakítják meg az elbeszélést.

A naptárszöveg forrása

Mindezen megállapítások után azt is érdemes tisztázni, mi lehetett a naptárszövegünk forrása. Kiindulópontunk ebben a tekintetben ugyancsak az RMNy, amely a címlapon megnevezett „Phrygiai Daretus és Orestes”, valamint a januári hónaplapon említett „Daretus és Cretensis” nevek alapján Dares és Dictys feljegyzéseire vezette vissza a szöveget. A história tényleges forrása azonban – amint arra már a dolgozat elején is utaltam – ugyanúgy Guido de Columnis *Historia Destructionis Troiae*ja volt, mint később Halleré.³⁰

A *Historiana Guidonis* mint forrás azonosítása azonban csak az első lépés: a fordítás hű textológiai vizsgálatához elengedhetetlen a felhasznált kiadás beazonosítása is. Fontos megjegyezni, hogy bár Guido 13. századi műve a középkor folyamán rendkívüli népszerűségnek örvendett, a latin nyelvű kiadások sora 1494 után ismeretlen okból hirtelen megszakadt, ennél későbbi latin nyelvű nyomtatványról jelenleg nincs is tudomásunk.³¹ Magyar nyelvű szövegünk szempontjából ez azért lényeges, mert nem tűnik életszerűnek, hogy egy 17. századi fordító közel kétszáz éves inkunábulumból dolgozott volna, amikor egy egyszerű naptárbetétet készít. A latinosan toldalékolt tulajdonnevek dacára valószínűtlennek tűnt egy ősnymtatvány forrásként tételezése, annál is inkább, mert a naptárbetét címében Daresre és Cretensissre hivatkoznak, de a latin textusok mindegyike a Dares és Dictys megnevezéssel él,³² a Cretensist pedig, mint Dictys nemzetségnevét, nem tüntetik fel, így ez csakis a későbbi hagyomány hozadéka lehet.

Mindezek alapján legvalószínűbb forrásnak egy kortárs vagy közel kortárs népnyelvű nyomtatvány látszott. Német, katalán, holland, orosz stb Guido-átdolgozások már a 15. század derekán készültek, s folyamatos újrakiadások miatt elterjedtek voltak. Mivel azonban a mi szövegünk bécsi naptárakban kapott helyet, úgy gondoltam, első körben kifejezetten a német fordítások irányába érdemes tovább kutatni, s a szakirodalomból az derült ki, hogy a németek több ízben is átdolgozták Guido művét: kéziratosan – *Der Trojanische Krieg* címmel – már a 15. század elejéről is ismeretes, nem sokkal később pedig nyomtatásban is megjelent, az 1470-es évektől ugyanis illusztrációkkal és fejlécdíszekkel színesített bibliofil kiadásokban tették közzé a Hans Mair-féle *Buch von Troja* cím alatt terjedő változatot.³³ Ez sokáig nagy népszerűségnek is örvendett, a 17. században azonban David Förter újabb fordítása háttérbe szorította, ami azért is rendkívül érdekes számunkra, mert ennek a verziónak a címe szó szerint megegyezik a naptárszövegével: *Historische, warhaffte*,

30 Dares és Dictys nevét a naptárszöveg fordítója minden bizonnyal Guido előjáróbeszédéből vette át, melyben a két ókori feljegyzőt nevezi meg fő forrásaiként. Mivel a kalendárium szövege erősen nyomdahibás, Oresztész említésében a Cretensis név torzulását figyelhetjük meg.

31 Nathaniel Edward GRIFFIN, *Introduction* = GUIDO DE COLUMNIS, *Historia Destructionis Troiae*, ed. Nathaniel Edward GRIFFIN, Cambridge (Mass.), 1936 (Medieval Academy Books, 26), XI–XVII, XIV. A továbbiakban: GUIDO–GRIFFIN.

32 „Ditem Grecum et Phrigium Daretum”

33 Hans MAIR, *Buch von Troja: Darin: Guido de Columna: Historia destructionis Troiae. Ein hübsche histori von der künnglichenn stat troy wie si zerstörett wartt*, Strassburg, Martin Schott, 1489, <https://www.digitale-sammlungen.de/en/details/bsb00083136>.

*und eigentliche Beschreibung, von der alten und in aller Welt berühmten Statt Troia, ihrer ersten Zerstörung wider Erbauung und endtlichen Unterganges.*³⁴ Ez arra ösztönzött, hogy e német változatot alaposabban is összevessem a magyarral, ami végül meg is erősített abban a gyanúmban, hogy ez szolgálhatott a magyar fordítás alapjául. Elsőként az tűnt fel, hogy a német címlap szintén a „Dictis Cretensis” névalakot hozza, azaz a kalendáriumhoz hasonlóan ez is feltünteteti a szerző nemzetségnevét, de a fejezetcímek és -határok összehasonlítása során további kapcsolódási pontokat is találtam. Ezzel kapcsolatban tudni érdemes, hogy a különböző ősnymtatványokban eltérően fejezetezték Guido művét, s az ekkor kialakult különbségeket a későbbi vernakuláris kiadások is megörökölték. Ezért is van óriási jelentősége annak, hogy Förter és az ismeretlen magyar fordító ugyanúgy darabolta fel a szöveget, és hogy a magyar fejezetcímek egyértelműen német megfelelőik rövidítései:

<i>Historische, warhaffte, und eigentliche Beschreibung...</i> (Bázel, 1612)	Kalendárium (Bécs, 1651–1654)
Von einem König in Thessalia, Peleus genandt der seinen Bettern den Jasonam oberzede das Gulden fell zugewinnen. Das I. Capitel.	Egy thesszáliabéli királyról, melynek Peleus vala neve, mely atyjafiát, Jazont hízelkedő beszédekkel megkörnyékezte az aranybáránynak elnyerésére.
Wie die Griechen an den Grentzen des Landes Troje außstiegen und was der König Leomedon an sie begeren ließ. Das II. Capitel.	Miképpen jutottanak az görög Trója tartományának végeire.
Wie die Medea deß Königs Tochter gegen den Jasonem in Liebe entzündet ward. Das III. Capitel.	[Nem őrződött meg.]
Welcher gestalt der Jason von der Medea unterricht bekommen, denn Streit zu Eroberung deß gulden felles anzufangen, und was vor Artzney sie ihm mit getheilet der Ochsen und deß Trachen Fewrschiessen damit abzutreiben. Das IIII. Capitel.	Negyedik része ez históriának. Miképpen Médea Jázont megtanította és felkészítette az aranybárány elnyerésére.

Végül, legalább ennyire figyele mreméltó, hogy míg a korábbi német változatok – úgymint az említett *Buch von Troja* is – átírták a különböző tulajdonneveket (így például a *Mirmeidones* alakot használták Akhilleusz népére, a *Thetidát* Akhilleusz anyjára, Thetiszre, míg a *Lamadonta* névalak a trójai királyra, Laomedónra vonatkozott), addig a Förter-féle fordítás – a magyar szöveggel teljes összhangban – megtartotta a latinos alakokat.³⁵

34 GUIDO DE COLUMNIS, *Historische, warhaffte, und eigentliche Beschreibung, von der alten und in aller Welt berühmten Statt Troia...*, ford. David FÖRTER, Bázel, Johann Schröter nyomdája, 1612, <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/65067/1>. A továbbiakban: GUIDO–FÖRTER.

35 Az *Abyso* esetében egy újabb sajtóhiba csúszhatott a magyar szöveg nyomtatásába, aminek eredményeképp a szóalak eltorzult, ám még így is közelebb áll a német *Abruzzo* szavához, mint a latin *Aprutinoshoz*.

Márpedig mindezek alapján teljes magabiztossággal állíthatjuk, hogy a kalendáriumbetét mögött Förter átdolgozása áll, befejezésül azonban szeretnék még egy különösen meggyőző érvet felhozni emellett. Ehhez azonban fel kell idézzem a naptárszöveg elején található furcsa szerkezetet, amely a következőképp hangzik: „egy Landes nevű helybűl Olaszországának”. Ez a szövegrész azért érdekes, mert ilyen nevű hely nem létezik Itáliában, így ez a megjegyzés alighanem félrefordítás eredményeképp vagy a forrásszöveg valamilyen sajátossága folytán került a magyar változatba. Förter verziójában aztán meg is lett a hiba forrása, a német szöveg megfelelő helyén ugyanis ezt olvashatjuk: „daß aus einem ort *Landes* in Italia”.³⁶ Hogy e párhuzam perdöntő erejű, abból is lehet tudni, hogy Förter előtt a megjelölt helyen még csak említést sem tesznek Itáliáról, a torzulásnak indult Land kifejezést azonban megtaláljuk itt: „in dem *Land* die hiesent Mirmeidones, von den selben Leuten schreibt man in Sant Matheus Legende”.³⁷ Mindezek alapján tehát a kalendárium forrása bizonyosan az 1612-es, Johann Schröter nyomdájából származó német Guido-fordítás volt, s ezért a következőkben a magyar szöveg sajátosságait e változat segítségével mutatom be.

A naptárszöveg és forrásának összevetése

Ahhoz, hogy a magyar szöveg egyedi vonásait felsorakoztathassuk, előjáróban a német forrás sajátosságairól is szót kell ejtsünk, ugyanis ez egy szabadabb átdolgozás, amely több ponton is eltér a közismert latin históriától.³⁸ Ennek hátterében az áll, hogy a szöveg úgy igyekszik a szélesebb társadalmi rétegek tetszését megnyerni, hogy hol a „nyersanyag” visszanyesésével, hol pedig az értelmezést segítő fordulatok betoldásával segíti a deákos műveltségben kevésbé járatos olvasókat, lényegében tehát egy kalendáriumbetétnek különösen alkalmas „lesefreundlicher Textről”, népkönyvről van szó.³⁹ Talán épp ez az oka annak is, hogy a szakirodalomban alig említik, s hogy a Hans Mair- és a Würzburg-féle feldolgozások mellett jelentősége teljesen eltörpülni látszik. Mindazonáltal mégis ez a szöveg szolgál számunkra referencia-pontul, s ez teszi érthetővé, hogyan alakultak ki a magyar verzió bizonyos vonásai.

Az előző fejezetben már rá is mutattam például egy fordítási hibára, nem ez azonban az egyetlen Leiterjakab, amely Förter fordítására vezethető vissza. Ugyancsak a német szöveg félreértéséből fakad ugyanis az a hiba, hogy a naptárszöveg fordítója Péleusz bátyja helyett annak apjaként írja le Aiszónt: „Was aber den König Peleum belanget, schreibt die Historia, daß er einen leiblichen Bruder gehabt, mit ihm von einem Vater und Mutter erborn, welcher Aeson geheissen, sey auch alters

36 GUIDO-FÖRTER, 1. Kiemelés tőlem – E. A.

37 MAIR, i. m., 4. Kiemelés tőlem – E. A.

38 A fordítástechnikák elemzéséről lásd BARTÓK István, „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”: Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között, Bp., Akadémiai–Universitas, 1998 (Irodalomtudomány és kritika), 283–296.

39 Korompay Klára nyomán: KOROMPAY Klára, *Mit kezdjünk a szövegromlás eseteivel egy olvasóbarát kiadásban? Gondolatok az Apor-kódex alapján*, MKsz, 139(2023), 141–153, 141.

halben ihme dem Peleo vorgangen.”⁴⁰ A magyar verzióban – a félrefordítások mellett – megfigyelhető a történet egyszerűsítésének szándéka is. Jó példa erre, hogy megszünteti az idősíkokkal való játékot, ezzel is követhetőbbé téve a szöveget. Ezzel kapcsolatban emlékeztetnék arra, hogy Guido, ha visszafogottan is, de olykor kilép a történet jelenéből, és előrevetíti az éppen elbeszélt események következményeit. Ezt teszi például a görögök trójai partra érkezésekor is, amikor hosszasan boncolgatja az elkövetkezendő veszedelem szükségszerű voltát; elmondja, hogy bár a városnak tri-viális okból kellett megsemmisülnie, de a veszteségnek célja van, hiszen később csak e sok halál és pusztulás árán alapíthatták meg Rómát, amely nélkül Anglia és Franciaország sem létezne, illetve arra is kitér, hogy Velence is Antenortól származik, sőt Szicília és Toszkána is a trójai ostrom utóhatásaként jött létre. Végül, itt beszéli el Kirké és Diomédész történetét is, s csak ezután vált vissza a történet jelen idejébe.⁴¹ Ezzel a kitérével pedig, amellyel nemhogy az első, hanem rögtön a második, Parisz és Menelaosz nevével fémjelzett ostrom utáni évekre ugrik, egyrészt átmeneti időzavart okoz – amely az „inkább a mozaikszerűbb, a történelmi históriára applikált kisebb, kerek egységeket”⁴² kedvelő magyar olvasóközönség számára nem volt kedves –, másrészt olyan epizódokat emleget, amelyeket ezen a szöveghelyen csak olyan olvasó tud értelmezni, aki valamilyen formában már hallott a trójai mondatokról. Ezen a ponton a görögök még egyetlen trójai lakossal sem találkoztak, tehát a konfliktus említése értelmezhetetlen, hacsak nincs az olvasónak előzetes ismerete az első, Iaszón vezette trójai ostromról. Guido célközönségének persze ez nem lehetett akadály, hiszen konstans utalásai Ovidiusra, Homéroszra és Vergiliusra a mindenkor olvasó történeti és mitológiai jártasságát feltételezik. Förter egyszerűsítő hajlama ellenére is meghagyja ezt a kitérőt, a kalendárium fordítója viszont a bekezdést teljesen kihagyta, s így elbeszélése végig ugyanazon az idősíkon mozog.

A célközönséghez igazodás szándékát jelzi az is, hogy – német forrásához hasonlóan – legtöbbször nem veszi át Guido antik költőkre történő hivatkozásait: Ovidiusra csupán kétszer utal, de egyik hely megértéséhez sem szükséges előismeret. Nem így Guido, aki többek között nemcsak címével említi a *Metamorphosest*, hanem precíz hivatkozást is ad.⁴³ Ezek az allúziók persze szükségtelenek voltak egy olyan célközönség számára, amely nem ismerte kellő részletességgel az antik műveket. Ez a magyarázata annak is, hogy a marginális szereplők nevei és a szöveg megértéséhez nem feltétlenül szükséges mitológiai utalások eltűnnek a német és a magyar változatból. Guido például még megnevezi Philoktészt elenyésző jelentősége ellenére is, hiszen elsősorban történelmi pontosságra törekedett, a német nép-könyv és a magyar naptár viszont egyszerűen csak kormányosként hivatkozik rá.⁴⁴

40 GUIDO–FÖRTER, 20; vö. GUIDO–GRIFFIN, 6. A naptárban: „Az mi azért az Peleus királyt illeti, az találtatik az históriában, hogy lévén ennek egy vér szerént való atyjafia, kinek atyja Aezion vala, és korosabb Peleusnál.”

41 GUIDO–GRIFFIN, 11–12; GUIDO–FÖRTER, 29–30.

42 RITOÓKNÉ SZALAY, *i. m.*, 654.

43 GUIDO–FÖRTER, 20, 21, 26; vö. GUIDO–GRIFFIN, 5, 6, 16.

44 „Steurman deß Bestirns” – GUIDO–FÖRTER, 28; vö. GUIDO–GRIFFIN, 10.

Ugyanezt tapasztalhatjuk Herkules munkái esetében is, hiszen míg Guido Tricerberusnak nevezi az alvilágot őrző szörnyalakat, Kerberoszt, addig Förter és a kalendárium a közérthető „háromfejű eb” kifejezéssel él.⁴⁵ Nagyon jól nyomon követhető tehát, hogy hogyan esnek ki a fordításból azok a részek, amelyek a trójai mondakör szempontjából csak másodlagos jelentőségűek, s amelyek egy könnyed olvasmányra vágyó olvasóban csapongó elbeszélés képzetét kelt(het)ik.

A tartalmi egyszerűsítések mellett azonban a magyar fordító további fogódzókat is nyújtott közönségének. Kitűnő példa erre, hogy a német verzió nyomán kisebb egységekre bontotta a szöveget, és hogy úgy osztotta külön bekezdésekbe az egyes jeleneteket, hogy vizuálisan is jelezte ezek összetartozását vagy épp a fókuszváltást. Szintén a német változatot követve, a magyar átültetés is gyakran használja az oralitásra különösen jellemző átvezetőformulákat („Mert ugyanis halljuk csak tovább”), s az egyes bekezdések elején gyakran él történetmondó fordulatokkal („Az mi azért az Peleus királyt illeti”; „Vala azért még”; „Azonközben hallatik vala”).⁴⁶ Feltűnő továbbá az is, hogy a kalendáriumban – a forrásszöveg ellenére – nem kap helyet egy több oldalon át húzódó moralizáló eszmefuttatás, amelyet a magyar fordító – nyilvánvalóan a terjedelmi korlátok okán – úgy sűrít egyetlen rövid felkiáltó mondatba, hogy közben érzékletesebbé teszi a kiszólást – meg is szólítva ekkor a „kegyes olvasót”: „De méltáiban bizonyára én itt felkiálthatok, kegyes olvasóm, eképpen: Oh eleitől fogva kívánságod után járó asszony nép, aki semmivel nem gondolsz, csak szintén eltökéllett kívánságodnak eleget tehess!”

Összességében tehát elmondható, hogy a naptárszöveg megörökli német forrásától a népszerű prózairodalom legkülönfélébb jegyeit, ám az egyébként is könnyen befogadható művet még tovább egyszerűsíti: elhagyja például a cselekmény menetét megakasztó, előreutaló elemeket, előnyben részesítve ezzel a minden komplikáció nélküli, lineáris történetvezetést. Természetesen az, hogy valamely szöveg a saját nyelvterületén népkönyvként funkcionált, nem jelenti azt, hogy egy másik kultúrába is akként emelkedik át,⁴⁷ ám a kiadás helyéből, a naptárak széles körű népszerűségéből és ezek irodalmi betéteinek könnyed, szórakoztató funkciójából adódóan ez esetben mégis szívesen következtetnék arra, hogy a Förter-féle változatot célzottan „népkönyvisége” miatt választották ki a hazai kalendáriumfogyasztók számára, és lényegében ugyanennek a kategóriának a képviselője maradt a magyar irodalomban is.

A naptárszöveg és a *Hármas História*

Nem maradt más hátra, mint a két magyar nyelvű prózai Guido-fordítás, vagyis a naptárszöveg és a *Hármas História* harmadik részének textológiai összevetése. E munka során azonban természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy e

45 „dreyöpffichten Hund” – GUIDO-FÖRTER, 27; vö. GUIDO-GRIFFIN, 9.

46 „Was aber den König Peleum belanget schreiber die Historia...”; „Von dem Aesone aber war noch vorhanden ein Sohn mit Namen Jason...”; „Endlich so gieng zu der Zeit ein...”

47 SZIGETI MOLNÁR Dávid, *Népkönyv és reformáció*, ItK, 124(2020), 23–42, 31.

magyarítások eltérő forrásokra mennek vissza: míg a naptárszöveg egy 17. századi, német nyelvű, tartalmi és nyelvi szempontból is egyszerűsített szövegváltozattal dolgozott, addig Haller egy 15. század végéről származó, latin nyelvű, Guido 13. századi szövegének redukióktól mentes változatát tartalmazó ősnymtatványt használt. De nem elhanyagolható persze az sem, hogy a magyar szövegek megjelenési kontextusa és terjesztési formái is jelentősen különböztek: míg az olvasók széles tömegeinek szóló naptárbetét esetében a helyszűke is erősen belejárt a tartalmi egyszerűsítés folyamatába, addig az igényesebb olvasókat is megcélzó *Hármas História* esetében a sűrítés tisztán szerkesztői jellegű: egyértelműen a logikai buktatók kiküszöbölésére és Guido részletező stílusának visszametszésére irányul. A terjedelmi korlátok hiányából szükségszerűen következik tehát, hogy Haller fordítása terjedelmesebb és stílusban letisztultabb tudott lenni: a mondatok átgondoltabbak és tömörebbek nála, valamint az ő változatában jóval kevesebb az elhagyás is.

További fontos különbség az is, hogy míg a naptárszöveg átveszi azt a megjegyzést Médeia első említése kapcsán, miszerint a következőkben még bővebben lesz róla szó, s ezzel egymástól távol eső – ez esetben külön naptárba kerülő – epizódokat kapcsol össze, addig Haller nemcsak az előreutalást, hanem Médeia kilétét is fedve hagyja, és az argonautáknak rendezett bálig sejtelmesen csak „valami tudományos leányként”⁴⁸ említi, az olvasóra bízva ezzel az implicit utalás feloldását. Haller a forrásszövegnél egyébként is nagyobb egységekben gondolkodik, akár több (egyébként jól szegmentálható) bekezdést is összevonva hosszabb szakaszokat hoz létre, a kalendárium viszont épp az ellenkezőjét teszi ennek: még az eredetnél is kisebb, szorosan szerkesztett bekezdéseket különít el, sőt, átveszi a német szövegből az ezek elejére toldott átvezetőformulákat és az értelmezést segítő utalásokat is, tehát egy sokkal könnyebben befogadható narrációt alakít ki.

Ugyancsak figyelemre érdemes, hogy a mürmidónok származását illetően mind Guidónál, mind Hallernél dramaturgiai bukfencet találunk a történetben: Haller úgy fogalmaz, hogy „a’ mirmidónokat Thessália lakosinak mondhatjuk, kiknek urok volt Ákhilles, *Péléusnak, az atyjának halála után születvén*, ki hatalmas erővel hadakozott azután a’ trójaiak ellen”,⁴⁹ ám az utolsó fejezetben ugyanezen Péleusz évekkel Akhilleusz halála után még megmenekíti Andromakhét, ami paradox helyzethez vezet. A naptárszövegben azonban nem találkozunk a problémával, a forrásául szolgáló német szöveg ugyanis kiköszörüli ezt a csorbát, ami egyúttal természetesen azt is jelenti, hogy Förter olyan részletességgel látta át a történet egészét, ami egyik korábbi átdolgozóról sem mondható el.⁵⁰

Az elbeszéléstechnika tekintetében emellett végül az is figyelmet érdemel, hogy a kalendárium kevesebbet változtat forrása narratológiai megoldásain, tehát gyak-

48 HALLER János, *Hármas História*, Kolozsvár, M. Tótfalusi Kis Miklós nyomdája, 1695 (RMK I 1470), Sss 2v (III. könyv, 2), https://library.hungaricana.hu/hu/view/RM-K_I_1470-RM_I_8r_0604/?pg=531&layout=s.

49 *Uo.*, Sss 2r (III. könyv, 1). Kiemelés tőlem – E. A. Vö. *Uo.*, LII 4v (III. könyv, 318). GUIDO–GRIFFIN, 5; illetve 268.

50 GUIDO–FÖRTER, 19.

rabban él szabad függő beszéddel, mint Haller, aki több ízben dialógusokká dolgozza át ezeket. De másként viszonyulnak a magyar szövegek Guido monologikus jellegű reflexióihoz is: az előbbi drasztikusan lerövidíti és kollokvialis nyelvhasználati szintre rántja ezeket, az utóbbi viszont vagy szóról szóra átveszi, vagy egészeiben elhagyja őket.

Mindezeket figyelembe véve tehát összességében az állapítható meg, hogy bár a naptárszöveg jelenti a Guido-féle Trója-történet első ismert magyar nyelvű prózafordítását, a *Hármas Históriában* helyet kapó magyarítás irodalmi szempontból értékesebbnek tekinthető: míg Haller János finomítja, megemeli és igyekszik élvezhetőbbé tenni forrását, addig a kalendárium fordítója tovább deklasszálja azt.

Összegzés

Dolgozatom legfontosabb megállapítása, hogy nem Haller János 1695-ben kiadott *Hármas Históriájának* harmadik része a Trója-történet első magyar prózafordítása, hanem egy századközépi kalendáriumokban (1651–1654) megőrződött naptárbetét-sorozat, amelyben szintén Guido munkája köszön vissza, s amelynek pontos forrása – Haller művével ellentétben – már nem egy középkor végi ősnymtatvány, hanem egy lényegében „kortársnak” mondható, 1612-es német nyelvű fordítás, amely Bázelen jelent meg, és amely több vonásában is a népkönyvek sajátosságait mutatja. E naptárbetét különösen figyele mreméltó abban a tekintetben is, hogy a korban (a magyar viszonyok közepette) egyedülálló módon folytatásokban jelent meg, s mindaddig a négy szövegdarab nem is került összeillesztésre. Ennek részben az az oka, hogy a szöveget egy Magyarországon hozzáférhetetlen részlet segítségével lehetett csak rekonstruálni, amelyet a prágai Strahov-könyvtárból sikerült megszerezniem. Az innen kapott másolatok azonban nemcsak a szövegrekonstrukcióhoz járultak hozzá, hanem egyúttal az 1654. évi bécsi naptár egy eddig ismeretlen példányára is ráirányították a figyelmem (ez a korábban regisztrált példányokhoz képest eddig nem látott lapokat is tartalmaz). Úgy véltem, a dolgozatban erre a kérdésre is érdemes lehet kitérni, jóllehet vizsgálataim súlypontját a szövegösszevetések jelentik, amelyek során egyrészt világossá vált, hogy a magyar változat nemcsak megőrizte a német fordítás specifikumait, hanem tovább is egyszerűsítette a szöveget (még inkább elősegítve ezzel a történet befogadhatóságát), másrészt pedig az is kiderült, hogy bár a naptárszöveg mintegy fél évszázaddal megelőzi az eddig úttörőként számon tartott Haller-féle fordítást, Haller olyan ügyesen emelte meg forrását, hogy esztétikai szempontból a kalendáriumbetét mégis mögötte marad.

Igazán való históriája amaz régenten való Trója városának első romlásának és épületinek, végtére veszedelmének

Közzéteszi Erdős Angelika

[1]¹

Igazán való históriája amaz régenten való Trója városának első romlásának és épületinek, végtére² veszedelmének. Az phrygiai³ Daretus és Cretensis beszédiből szorgalmatossággal egybenszedettetett.

Egy thesszáliabéli királyról, melynek Peleus vala neve, mely atyjafiát, Jazont hízelkedő beszédekkel megkörnyékezte az aranybáránynak elnyerésére.

Thessaliának tartományában (melyet ez mai napon is Salonicának neveznek, ennek lakosi neveztettenek Myrmidones) uralkodik vala régenten egy Peleus nevű hatalmas és vitéz király Thétis nevű feleségével, melytől végre születteték amaz Achilles nevű vitéz. Ezek az Myrmidones nevű népek értvén, az mint némelyek vélekedése, hogy egy Landes nevű helyből Olaszországának, mely egyébaránt Nagy Görögországnak⁴ nevezteték, derekas had támadott volna Trója városa ellen, melyek Abyso tartománybéli népek valának, közel Siciliának országához,⁵ kiben egy Thétis nevű város lett volna,⁶ melyről Peleus királynak felesége nevezteték. De mely nem igazak legyenek ezek, megmutattatik az következő dolgokból,⁷ hogy az myrmidones nevű népek Thessalonianak lakosinak mondatassanak, melyeket az ő vitézlő urok⁸ és hadnagyok, Achilles Trója vívására vitt vala és ezekkel emlékezetre méltó dolgokat cselekedett.⁹ Ovidius ezenképpen¹⁰ megmutatja eredeteket, tudnyaillik minekutána ezeknek egy királya, mely csak egyedül maradt vala meg az országban az pestisnek nagy volta miatt, bújdosóban volna, és egy nagy erdőben találana hangyálfészek-re; bánkódván nemzetinek oly véletlen esetin, kezde könyörögni az isteneknek, de mivel meghallgatták azonnal, az nagy hangyálfészek, melyből mind roppant seregek, számas hangyál járulna ki, emberekké válának és őnekie azonnal engedelmesek lettenek és fejet hajtottanak. Hogy pediglen ezeknek az népek létele igaz légyen, megláthatni S. Matenak írásából¹¹ hogy az Myrmidones nevű népek Thessaliának lakosi voltak,¹² melyben az apostol Istenének törvényét hirdette és lakozott.

1 A számozás a négy históriát közlő naptárak sorszámát jelzi (kronologikus sorrendben: RMK I 841, RMK I 857, Praha Strahov 300/zl., RMK I 881c 1–3.).

2 végtérte | 3 phryoiiai | 4 Görögországnak | 5 országához | 6 velna | 7 dogokból | 8 utok | 9 eselekedett | 10 azenképpen | 11 írárából | 12 noltanak

Az mi azért az Peleus királyt illeti, az találtatik az históriában, hogy lévén ennek egy vér szerént való atyjafia, kinek¹³ atya Aezon vala, és korosabb Peleusnál, ez minekutána igen megöregbedett volna, hogy maga sem bírná, tagjaival elhagyá királyságát és adá az országot öccsének birodalmában, de mégis nevelkedvén esztendei annyira, hogy nemcsak¹⁴ szömeitől¹⁵ megfosztatnék, hanem ugyan ki is száradnának; melyről Ovidius azt mondja, hogy viszontag megifjadott volna és oly vén és megrögzett emberbül egy esztendő gyermekeké változnék Medeának orvoslási után, melyről az história fog következni.¹⁶

Vala azért még egy Iazon nevű ifjú, az ki fia vala Aesonnak, mely valamint hogy szép és ékes termetű, az szerént vitéz is lőn, minden dolgokban alkalmatos, kiért ő is mindenektől böcsülteték,¹⁷ szintén mint maga Peleus király. De Jazon hozzá¹⁸ is oly akarattal és szűvel találtaték lenni s oly engedelmes, mintha tulajdon atya országlana, semmiben nem ellenkezik, sőt nagy szeretettel böcsülé,¹⁹ noha Peleus viselné az ország pálcáját, s az Iazont illetné. De Peléus sokkal külömb szűvel és akarattal viselteték, noha képtulásképpen mutogatná magát²⁰ az szereteteknek jeleivel, mindazonáltal szűve rakva vala álnok és elröjtetett irégységgel, és búsul vala gyakran magában, félvén, netalántán Iazontól az királyságból kivettetnék, mivel nagy szereteti által az községnek, kivel Iazonhoz valának mint erős táborral az hadakban, könnyen ötet megsegeíthetnék. Mindazonáltal foganódott irégységét, szűvében tartván, üdeiglen és minden igyekezettel röjtegeté, hogy őbenne oly nagy irégységes félelem volna, mindazonáltal kerese módot és üdőt mindennekben, hogy Iazonnak tisztességét és az népeknél való szeretetét megbontaná és semmivé tenné.

Azonközben hallatik vala nagy csodálatos²¹ dolog, hogy egy Colchis nevű országban Trója városának ellenségétől napkelet felé kűfalban rakatott²² egy bárányt,²³ kinek büre²⁴ arany volna, az holott uralkodnék egy Aretes nevű király, hatalmas és igen gazdag, de koros; de mivel az aranybárány csodálatos²⁵ és kiválképpen való szorgalmatosságával²⁶ az hadak istenétől, Marstól oly nagy és röttenetes ökröktől őrzettetnék, melyeknek szájokból tüzes lángok járulnak ki, de mivel senki nem részesülhetne előbb az aranybárányban, sem pediglen magáévá nem tehetné, szükséges vala ezekkel az ökrökkel megütközni,²⁷ és az ki őket meggyőzné, igában fogván, az helt, hol ő állások volt volna, megszántaná. De még ezeken kívül²⁸ vala egy kimondhatatlan nagy sárkány, melynek szájából azonképpen tüzes lángok gyulladozának ki, ennek is azért elsőben véget köll vala érni, és megölni, annak utána fogait kiszedvén, és elvetni abban az helben, melyet az ökröken megszántott volna, mely magbúl rövid üdő múltán csodálatos²⁹ növés nevelkednék. Mert³⁰ az sárkánynak fogaiból oly csodálatos³¹ és fegyverderékkal³² fölékesítetett emberek jönnek vala ki, de semmi gonosz³³ igyekezettel, hogy valakit megbántanának, ha őket³⁴ is csöndességben³⁵ és nyugalomban³⁶ hadnák, hanem magok között összeveszvé, egymást öldezik. Ezek az megmondott cselekedetek³⁷ által, melyeken kívül más

13 nek | 14 nemeszak | 15 szömcitől | 16 köetkezni | 17 böesülteték | 18 Jazonhoz | 19 böesülé | 20 gát | 21 eszodálatos | 22 takatott | 23 bárányr | 24 büze | 25 esodátatos | 26 szorgalmatosságával | 27 megütközi | 28 kűnül | 29 esodálatos | 30 Mezt | 31 eszodálatos | 32 fegyverdesékkal | 33 gonosc | 34 öker | 35 eoöndességben | 36 nyuogdalomban | 37 coelekedetek

mód nem lőn, nyerheté meg valaki az aranybárányt,³⁸ és az ki ezeket³⁹ az cselekedeteket⁴⁰ végben vinné, annak Aretes király utat mutatna, és az helyre szabadon bocsátaná.⁴¹ Noha ezek az aranybárányról némelyektől⁴² ilyenképpen írattnak,⁴³ mindazonáltal az kik az igazság szerint szoktanak járni és őtet követni, másképpen adják az dolgot előnkben, midőn emlékeznek Aretes királynak hatalmas kincseiről,⁴⁴ melyet az folyúl megnevezett ördögességekkel őriztet vala. Ilyen kincset⁴⁵ sokan segedelméből az iregységnek, mely minden gonoszságnak gyökere, kívánnak megnyerni, de afféle ördögességektől és cselekedetektől⁴⁶ visszaűzetettnek, és nemhogy az kincset elnyerhetnék, hanem életüket és lölköket⁴⁷ elvesztvén, örök kárhozatra adják. És midőn efféle hírek hallatnának, Peleus király eleiben is juttanak, melyből megtudhatná,⁴⁸ mely sok veszedelmeken köllessék általmenni annak, az ki az aranybáránt el akarná nyerni, kezde azért azonnal oly vélekedésben⁴⁹ lenni és reménségben,⁵⁰ hogy semmi okkal és úttal jobban el nem veszthetné Iazont, mint ha ennek elvételére elküldhetné, és hogy ő is gyanúságban⁵¹ ne esnék, nem is szóla őnekie, noha jól tudja vala, hogy Jazon, vitézlő ember levén, meg nem vonná magát az aranybáránynak elvételére az harcolástól. Parancsolatot tőn azért az király Thessaloniában harmadnapra való gyűlésre, az melyben az egész országnak dolgai és java forgattatnék. Harmadnapra azért Peleus hívatván eleiben az vitéz Iazont, sok uraknak és nemeseknek láttára így kezde szólani: Szerelmes atyámfia, jóllehet hogy nagy örömemre legyen országom, Thessalia, az kiben uralkodom és dicsekedhetem⁵² is vele, mindazonáltal boldogjabbnak mondanám magamat, mivel oly vitéz atyámfia vagyon, az kinek híre-neve minden országokon eltörjedett, az ki Thessalonia gyönyörűségének neveztetől, az kinek mindenek fejet hajtának, életöket sem szánják melletted elveszteni,⁵³ sem pedig legkisebben sem akarnak megszorítani, az ki énnékem és országomnak dicsőséget,⁵⁴ híret és nevet szörzettél. De nagyobb szörzenél, hogyha elindulván,⁵⁵ és az aranybáránt, mely az Arétes királynak⁵⁶ országában és hatalma alatt vagyon, ha teáltalad az én országomban hozattatnék, de az mi leginkább⁵⁷ örvendeztet, nem is kéltelkedem felőled, mert tetűled minden bizonnyal meglehet, csak akaratomat és az te vitézlő szűvedet kérésemre meg ne vonjad. Azért ha ily hatalmas és dicséretes⁵⁸ dologban el fogsz járni, minden szükség meglésznek, melyek ilyen útra kívántatnak, hadi seregeket olyanokat rendelek, az melyek elkésérenjek, az minemőket leginkább országomban kedvelsz, azért mutasd meg akaratomat és vedd jó szűvel tanácsomat, hogy én is ezeknek⁵⁹ az uraknak jelenlétében jeles akaratomat örvendezhessek, és hogy tenálad is nevelkedőjjék az dicsőségnek⁶⁰ kívánsága, mivel itten nemcsak⁶¹ vitézségednek nagy volta megmutatik, hanem⁶² gazdagságid is megsokasodni fognak. És hogy ne kételkedjél⁶³ jóakaratomról, nemcsak holtom után, hanem még éltemben, üdősé levén, országomnak királyává tészlek.

38 azanybáránt | 39 ezehet | 40 eszelekedeket | 41 bocátaná | 42 némelyettől | 43 írattnak | 44 kincseiről | 45 kineset | 46 eszelekedetektől | 47 lölköket | 48 megjudhatná | 49 rélekedésben | 50 reménségben | 51 oyanúságban | 52 diesekekedhetem | 53 elvecteni | 54 diecsőséget | 55 elindulván | 56 királynak | 57 legnihább | 58 dicxéretes | 59 czekeknek | 60 düesőségnak | 61 nemesak | 62 hanel | 63 kételxedjél

Minekutána azért Jazon ezeket megértette, és meggondolván, minemő kérése volna atyjafiának,⁶⁴ oly nagy országi gyűlésben és annak urai előtt igen megörüle, meg nem gondolván, hogy az királynak igyekezeti gonosz volna, vélvén, hogy mindenek király beszédi szerént igazak, noha pediglen mindenek Iazonnak veszedelmére és Peleusnak nagyobb dűcsőségére⁶⁵ volnának elrendelve. Nagy reménséggel lón azért Iazon, hogy minden kívánságának az királynak megfelelőhetne,⁶⁶ megígéré és föl vállalá magára, elindulván.⁶⁷ Lón azért nagy öröme Peleus királynak, és az ország gyűlése is elbomlék, siet-séggel igyekezik akaratját betölteni, az mint kezdeti is kedve szerént lén, de kiválképpen mind

[2]

Az Trója históriájának következő része.

Nagy öröme válék azért Peleus királynak,⁶⁸ s az ország⁶⁹ gyűlése is elbomlék, siet igyekezetiben eljárni, mivel mindenek kedvére valának, de kiválképpen jól tudván, hogy Colchis városa az tenger partján volna, és ahhoz hajókon hamarabb eljuthatna. Hívatata azért oly hajósmestert, kihez az országban⁷⁰ hasonló nem vala, nevével Argos; készítésé azért hamarsággal mesterséges hajót az királynak parancsolatjára, amely semminemő dologban nem szűkölködék, nevezvén azt magyarul Argosnak. Innet⁷¹ vagyon amaz vélekedése sokaknak, hogy ez lett légyen az a hajó, mely által a' tengeren levő röjtökhelyek föl találtattanak. Minekutána azért a hajó elkészülvén s mindenféle eleséggel és szükséges dolgokkal megtöltetett, Iazon is hadi társaival bészálla, melyek közül egyik⁷² találtaték lenni amaz nevezetes Herculesnek, melynek atya Iupiter, anyja Alcmena, Amphitriionnak felesége vala, az poéták beszéde szerént ez ugyanaz a' Hercules, melynek hatalma- s cselekedetiről az egész világ mái napon is emlékezik, kinek kezei miatt számos Goliádok és Antéus is megfojtatott, (és ha hihendő) ennek hatalmára az pokolnak ajtai is megnyíltanak, kiből minden röttegés nélkül ennek őrzőjét, az háromfejő ebet az napnak fényességére kihozta, annyira megrontván, hogy a' földnek valamely részeire ennek nyála elfolt volna, megmérgeztetnék, és halálnevelő füvek támadnának. De mivel sok helyeken vagyon emlékezet Herculesnek erős vol-

[1 lap hiány]

mivel szüntén kedve szerént való szele érkezék. Bújdosik azért jó üdőig a' tengeren, mindazonáltal szüntelen való vigyázással lón kormányosa, szömlélgetvén járását az csillagoknak, de kiválképpen annak, mely göncölszekerének neveztetik, az sár-

64 atyjafinak | 65 dűcsőscgére | 66 megfelelőhetne | 67 eliudulván | 68 Ryrálinak | 69 orság | 70 országban | 71 Inneid | 72 egik

kánnal egyetemben, hogy ezek miképpen forgolódnának az égen. Mivel azért a' kormányos igen tudós vala az csillagok- és az vizeken való járatban, megtekénté az szeleknek szerencsés voltokat, nagy sietséggel mennek, valamíglén tartományát Trójának nem látnák, és az hol megnyugodnék a hajókkal. Symois lakosinál.

Miképpen jutottanak az görög Trója tartományának végeire.

Minekutána észben vevék az görögök elközelgetéseket eltökélett helyekre, minden kívánságok csak a' vala, hogy sok fáradságok után megnyugodhatnának, megszállának azért és hajókat is az partra vonják, magokat megvigasztalván édes kútvízekkel, holott egynéhány napig meg is akarának maradni minden csendességgel és a tartománybelieknek kára nélkül, sietséggel azért hírré tevék Laumédon királynak, hogy ösmeretlen és idegen nemzetek érkeztenek volna és fölfegyverkeztetnek netalántán az országnak mivoltát és Trójának röjtökhelyeinek vizsgálására, végtére a városnak veszedelmére, mely nem vala akkorban oly nagy és erős, mint midőn első romlása után fölépítettett, uralkodék ekkoron ebben egy Laumédon nevű király, mely igen ártalmas tanácsat tarta, és lazonhoz derekas követeket küldé, aki beszédét eképpen kezdé: Az király Laumédon nem kevésbé csodálkozik ide való jöveleteken,⁷³ és mi okbul szállottatok meg az ő országának földét híre nélkül, aki országnak békességét akarja, első akaratja azért, hogy ezen órában földünkről elköltözzetek, hogy holnapi napon elmeneteletekről bizonyos lehessen, hogyha pediglen paracsolatját megvetni fogjátok, elhiggyétek, egész hadának kezei miatt megköltetik halnotok. Minekutána lázon az követnek beszédét meghallotta volna, igen megbúsula, de minekelőtte a' követnek megfelelné,⁷⁴ társaihoz fordulván, így szóla: Ennek az országnak királya Laumédon nagy szégyennel illet minket ok nélkül, holott ha királyi okossággal volna, inkább jó néven fogadott volna bennünket és megajándékozott volna, meggondolván, minemű böcsülettel fogadnák őtet Görögországban, de mivel inkább kedvesbnek láttatott nékie lenni, hogy minket gyalázzon, hogynemmint megböcsüljen, minekelőtte azért jeles orcáját az nap megmutatja, országából elmegyünk, de jóakaratumkat ne várja, és barátságunkat, lészen is oly üdő, melyben nagy somma pénzen megváltoná éktelen cselekedetit, és megvenné jóakaratumkat. Ezeket elvégezvén, az követhé fordula, mondván: Megértettük jó követ uradnak jó akaratját, ajándékot és böcsületit, de Istenünket⁷⁵ híjuk bizonsággul, hogy mi nem valamely eltökélett akaratból jöttünk országában, és annál inkább nem gonoszbul avagy tolvajlás miatt, hanem szükségünk miatt, mivel még messzi országra való utunk vagyon. Azért mondd meg királyodnak, hogyha nemis⁷⁶ miáltalunk, de másoktól is, az kik meghallani fogják rajtunk tett szégyenért, búát fogja venni. De Hercules meg nem elégedék lazonnak feleletivel, hanem így szóla az követnek: Jó követ, mondd meg királyodnak, mi elmegyünk verradtának előtte, de meghiggye királyod, élvén, harmad esztendőre meglátogatjuk, vagy fogja kedvelenni, avagy nem, sem pediglen szabadságot tüle nem kérünk országában bejönni, vagy

pediglen hogy oly könnyen, mint mostanában, útra eressen. Oly dologhoz kezdett pediglen alkalmatlan tanácsával, melynek elegendő embere nem leszen, végben sem fogja vinni, sőt az maga halálával megmutatja nem helyesen való cselekedetét, melyre az királynak követe is megfelele rövideden, mondván: Jóllehet hogy ne illessen efféle történet királyi perszónát, és nagy véteknek aléttassék lenni mindenektől, mindazonáltal parancsolatom az királytól nincsen, hogy továbbá beszédben eredjek veletek; én azért követségemben eljárván és a' reám bízott dolgot okosan végben vivén, legalkalmatosbnak ítélem lenni, ha üdőhalasztás nélkül innét elmentek, ne véletlen kár miatt megnyomassatok, mivel módotok nem lehet, hogy ezen éccakán magatokat úgy megerősítsétek, senki hatalmát rajtatok hogy ne vehessen, és így békességesek léstek; elmene azért a' követ királyához s megbeszélé a' görögök feleletit. Lázon azért és Hercules hivattaták hamarsággal az hajósmestert, megparancsolván nékie, hogy mindeneket ismét az hajóban helyheztetne, melyeket az földre kihordottanak, az vasmacsákát is az tengernek mélységérül fölvennék, noha ugyan bosszújokat azon üdőben megmutathatták volna a' phrygiabélieknek, noha ők is számosan lennének magok országában; belépének azért a' hajóban, és alkalmatos széllel megindulván, rövidnap múlva jó szerencsével eljutának Colchis országában és kiszállának. Nem messze azért az tengertől lőn egy Jaconites⁷⁷ nevő város, az egész országnak feje, kinek épületi kimondhatatlanok, falai magasak, bástyái hatalmasak és gyönyörű palotákkal megékesítetve, rakva azonképpen számos néppel. Ebben az városban vala a' királyi szék, lakása és erős vára Arétes királynak udvarnépeivel; ettől nem messze egy igen gyönyörű erdő, rakva külömbféle állatokkal és vadakkal, kinek körülette egyenes szép mezők, folyó kutak és csurgó patakocskák az erdőben, és madárkáknek is külömbféle sok éneklési hallatának. Ehhez az helhöz minekutána lázon és Hercules seregével eljutott volna, mentül szebben ruhákkal fölékesítetve, útjokat előttek viselvén, elindulának, és midőn az városnak utcáján általmennének az királynak udvara felé, az népnek számos volta és csodálkozása meg nem szűnheték magok viselése- s pompájokon, de kiváltképpen⁷⁸ hogy oly idegen népek volnának, kérdezkedvén egymástól, és nagyon álmélkodván, micsoda nemzetek és járatbeliek volnának, de mivel még senkinek akarátjuk ki nem volt jelentve, igen fárosztja vala az városbelieknek elméjeket. Arétes király minekutána megértette az görögöknek jelenvaló voltokat, azonnal nagy gyorsasággal és emberséggel, mely ugyan véle született vala, fölemelkedék, s az idegen vendégeknek királyi méltósága szerént udvarával eleikben mene, jó néven fogadván, megmutatá jókedvvel és vigassággal teljes jóakarátját: bevívé az királyi palotájában, mely mindennemű szépségekkel, kárpitokkal és külömb-külombféle képekkel föl vala ékesítetve, de kiváltképpen mivel az arany bőséggel vala rajtok, az palota is mintegy naptól az aranynak miatta ragyaga. Minekutána azért megnyugodtanak volna, és beszédek is megszűnék, lázon vidám és bátor szível kezde ismémenten beszéleni, mindazonáltal ékesen, s minden böcsülettel okait akarván⁷⁹ adni jövésének az királynál, hogy tudniaillik egyéb nem volna kérése, hanemha őfölsége megengedé őnekie az harcot, melyet az arany-

bárá

[3]

[5 lap hiány]

ő mesterséges tudományával, mikor akar, akkor térszen fogyatkozást az napban. Az mint ő felőle sokan írják.

De én ezeket, és ezekhez hasonló dolgokat, avagy ördögi mesterségnek, avagy az poéták fikciójának ítélem lenni; mind ezeket senki az köröszvények közül el nem hiszi, sőt lehendőnek sem itéli lenni; mivel az mindenható Isten, az ő örökké való bölcsessége, az az, az ő egyetlen egy fia által teremtetett mindeneket, mellyek az égen és az földön szemléltetnek, és minden égi csillagoknak természet szerint való folyást rendelt, mely szerint, miglen ez az Isten rendelése fönn⁸⁰ léssen, forognak és ingadoznak. Innet⁸¹ semmi efféle fogyatkozásról, mely az csillagok, természet szerint való folyások ellen történt volna, senki nem^{em-}

[6 lap hiány]

[4]

Az Trójáról való históriának következő része, az melyet, ha ki világosban akar érteni, az elmúlt esztendőkbéli kalendáriumokban előlbocsátott részét tekintse meg.

Annakokáért az jelen lévő vendégek is csudálkozva szemlélik vala hogy semmit sem ennék a király leánya, mindazonáltal azt nem Jázonhoz való szerelmének, hanem leányszó szemérmetségének tulajdonítják vala, és önnön maga is Médea, jóllehet az szerelemnek tüztől gyulladoz vala, mindazonáltal minden tehetsége szerint azon szorgalmatoskodik vala, hogy miképpen eltitkolhatná szerelmét mindenek előtt, sokat gondolkodván magában, azon fárasztja vala elméjét, hogy mi móddal avagy szerelmének tüztét megolthassa, vagy valami szép szín⁸² alatt rút szerelmét eltitkolhassa, mert ugyanis szokások az asszonynépeknek rút szerelmeket igaz és tökéletes jóakarat palástjával először mindenkor befödözni és elröjteni. Utoljára, hogy felköltek volna immár az asztaltól, Médea az atyjától szabadságot vévén és az vendégektől búcsút,⁸³ bément az maga házába. Jázon⁸⁴ pediglen az király parancsolatjából⁸⁵ az palotának más végében lévő házba késérteték Herkulessel. Médea annakokáért immár csak egyedül lévén, naponként mind jobban-jobban gyulladoz vala szerelmében, és nyughatatlanul⁸⁶ elméjében gyötri vala magát, miképpen csak hogy gonosz kívánságának eleget tenne, jóllehet az is furdallja vala szüntelen elméjét, hogy netalántán valamiképpen atyjára és magára igen nagy kisebbséget és gyalázatot hozna. Midőn annakokáért Médea eképpen gyötrődne magában, törtenik,⁸⁷ hogy az király tanácsot tartana az tanácsadókkal, az mely tanácsba Járont

80 fön | 81 Inneid | 82 sziny | 83 bucsot | 84 Jázó | 85 paroncsolatjából | 86 nyughatatlanol | 87 törtenyek

és Herkulest is hívatta volt, hogy külömb-külobbféle dolgokról vélek tanácsát közlené. Elvégződven pedig az tanács, hivatá király az leányát, Médeát, hogy ez idegen vendégeket köszöntené, az mely nagy hamarsággal felkészülvén, azontúl⁸⁸ jelen léve atyjának parancsolatjára, és köszöntvén őket nagy tisztességesen mind fejenként az atya mellé állott, az mely akarván vendéginek kedveskedni, szabadságot adván leányának, inté arra, hogy e idegen ifjak közül valamelyikkel akarna, az ország szokása szerint tisztességesen és hozzá illendőképpen beszéllene és ismerkednék Médea annakokáért lassan-lassan, jóllehet orca pirulva, Jázonhoz közelget, az ki látván ez dolgot, Herkulestől elválván, köszöntik egymást az leányzóval és beszédnek eredének, az király is azonban az több tanácsurakkal társot vévén magának, magányosan tanácskoznak és trécselnek vala, hasonlóképpen Herkules is cselekvék úgyannyira, hogy az leányzó csak egyedül maradt Jázonnal jól távol az többtől az hol bizvást valamint akarnának, beszélhetnének. Az mely alkalmatosságot látván Médea nem akara elmulatni, hanem minden szemérmetességet hátra vetvén, így szóla Jázonhoz: Tisztelendő és szerető jóakaró Uram, tudom gonosz néven⁸⁹ nem veszitek; annálisinkább én, vagy valaki más álnokságának lenni nem tulajdonítjátok, hogy ha az ti dolgokról az kiben ennyire⁹⁰ fáradoztok és magában ily nagy, valamit szólok és tetszésemet ez dologban véletek közlöm. Tudva vagy az énnálam⁹¹ jól, hogy királyi nemből legyetek, és hogy vitézségteknek nagy voltából és dicséretitől viseltetvén az aranybárány elnyerésére fáradtatok ide légyen, az mellyet hogy elnyerjétek, sok próbákon és ínségeken kell általmennetek, úgyannyira, hogy százszorta⁹² bizonyosabb⁹³ légyen veszedelmetek hogy sem azokon által-meneteletek. Ez okáért nem ok nélkül, tiszta szívből⁹⁴ szánlak benneteket, kívánván ez dologban minden tehetségem szerint szolgálni, hogy minden jövőendő veszedelemtől megmenekedvén, egészségbe, nagy szerencsésen hazátokba visszamehessetek, sőt hogy jóakaromat hozzátok megmutassam, íme arra ajánlom magamat, hogy ez igyekezetetekben megsegétlek és elől-viszlek ha tanácsomat fogadjátok és híven benne eljártok. Az mellyekre Jázon csak rövideden szépen felele: Tisztelendő és böcsületes szép szűz, hozzánk való jóakarodat és rajtunk szánakodásodat tiszta szívből⁹⁵ köszönöm, és hogy érdemünk felől való nagy jó-ajánlásodat meg ne vessem, íme reád bízom magamat. Ezek után Médea így kezdi beszédét: Szerető jóakaró Uram és barátom, hallottátok jól tudom mely sok és nagy veszedelmeken kellett annak általmenni,⁹⁶ az ki az aranybárányt el akarja nyerni, hanem ha netalántán nem igazán beszéllették volna meg. Annakokáért, hogy jól megértsétek, alig valakinek ez világon engedtetett az aranybárány elnyerése, sőt lehetetlen⁹⁷ dolog az emberi erőtől, mivel Istennek erős hatalmas⁹⁸ erejétől őriztetik, az mely ellen haszontalan embernek tusakodni. Mert ugyanis hogy az több⁹⁹ veszedelmekről ne szóljak, kicsoda mind ez mai napig is küzködhetett amaz fene ökröknek dühösségekkel; s ugyan azon helyen tüstént miattok lelkét vérrel ki nem okádta? Avagy kicsoda amaz tüzes lánggal fújó rettenetes sárkánnyal nagy vakmerőséggel szemben állván véle tusakodhatott,¹⁰⁰ s nem mindjárt tőle elnyelettetett. Tiszta szívből¹⁰¹ annakokáért bizonyára szánakozom

88 azontól | 89 néven | 90 énnire | 91 én-nálom | 92 százszorta | 93 bizonyosabb | 94 szívből | 95 szívből | 96 általmennyi | 97 lehetetlen | 98 hatalmas | 99 több | 100 tusakodhatott | 101 szívből

eseteteiken,¹⁰² hogy illy dolgot magatokra felvállalván vastagon megcsalattatok, az kinek jutalma nem egyéb, hanem bizonyos halál és veszedelem. Annaokáért¹⁰³ mivel még ez veszélyt sokképpen elkerülhetitek, és¹⁰⁴ a tanács, ha életeteket szeretitek, és testetekkel fene állatokat nem akartok hízlalni, ez igyekezeteteknek békét hagytok. Jázon Médeának ez intését nehéz néven vévén nem tűrhette, hogy beszédét elvégezze, hanem szavát így fogta által: Tisztelendő szép szűz, arra hiszed-e hogy engem csak szóval feltett célomtól¹⁰⁵ elijesz¹⁰⁶ és másfele hajts? Nem, de hogyha az szerencse jól szolgálna, (az mint bízom is hozzá) nem volna-e ez győzelem nékem nagy dicséretemre, és elől-menetelemre? Viszont pedig, hogyha elkezdett dolgomat félbehagynám, nem lenne-e az nékem kisebbségemre és gyalázatomra? Hogy ennyire¹⁰⁷ hiába¹⁰⁸ fáradtam és költöttem volna? Nagy szégyenletemben bizonyára és búmban elevenen meg kellenék asznom mivel csak emberek eleiben sem mehetnék böcsületesen, sőt minden nyalkának és büszkének¹⁰⁹ csúfja lennék. Annakokáért szándékomat semmiképpen meg nem másolom hanem, avagy szerencsésen győzedelmet veszek, avagy vitéz módjára bajvívásomban meghalok; mivelhogy embernek hírét, nevét és tisztességét nagyobbra kell böcsülni sokkal, hogy sem egészségét és életét.

Az melyekre Médea nagy fohászkodás^{sal}

[1 lap hiány]

ságtok szerént minden bizonyosan és minden veszedelem nélkül elnyerjétek és titek legyen az aranybárány, mert csak én egyedül tudom az egész világon annak elnyerésének bizonyos útját és módját. Az kire Jázon felel: Tisztelendő jóakaró szép szűz, mely nagy jóakarat legyen ez, az melyet hozzám¹¹⁰ mutatsz, az ki tudniillik,¹¹¹ minden veszedelmektől megmentvén, az aranybárányt nékem akarod szerzeni, sőt (az ki mindeneket felyülhalad), tennenmagadot ajánlod nekem házastársul, én soha meg nem szolgálhatom, mivel az kit mások tőled nem is remélhetnének, s annálisinkább nem kívánhatnának, azzal ajánlod magadat nékem, az mely jóakaratodat hogyha megvetném, méltán bizonyára esztelennek aléttatnám mindenektől. Mivel azért magad jóakaratjából házastársul nékem adod magadat, íme, én is férjül néked ajánlom magamat, hogy így ennekutána egymásnak semmiben kedvünket ne szegvén, híven holtig egymásnak szolgáljunk. Ezeken megörülvén Médea, azt mondja: Szerető jóakaró Uram, hogy kívánságomra reá állottál igen akarom, de mégis nagyobb bátorságnak okáért egyre kérlek benneteket, hogy tudniillik¹¹² fogadásidot hitetekkel megerősítsétek az kin szívem minden dobogástól megszűnvn, csöndesen megnyughassék, de mivel abban most mód nincs, várakozzunk estvélig, és akkor éretetek küldöm egy hú¹¹³-emberemet, az ki benneteket hozzám¹¹⁴ vezessen, az hol mind hitünket egymásnak letehetjük, s mind pediglen egyéb dolgokról bőségesen beszélhetünk bizvást, miképpen s hogy kell dolgokhoz fognotok, hogy benne szerencsésen elől-mehessetek. Ezekre Jázon mivel tovább idejek nem volna, csak rövideden azt feleli: Szerető jóakaró szép szűz, mivel az idő nem engedi tovább

102 esereken | 103 Annaokáér | 104 én | 105 célemtől | 106 elijesz | 107 ennire | 108 hejában | 109 büskének | 110 hozzám | 111 tudnilik | 112 tudnilik | 113 hjű | 114 hozzám

való beszédünket, valamint elvégezted mind abban maradjon. Azonközben felkelvén az urakhoz sétáltak az hol búcsút vévén Médea mind az királytól mind pediglen az tanácsuraktól, hasonlóképpen Jázontól és Herkulestől fraucímerivel¹¹⁵ maga házába bement.

Negyedik része ez históriának.

Miképpen Médea Jázont megtanította és felkészítette az aranybárány elnyerésére.

[2 lap hiány]

már Médea Jázonért többet s nagyobbakat hogysemmint cselekedett, az ki magát feleségül néki adta, atyjával és reá szállandó országgal nem gondolván, sőt atyjának tárházát meglopván sok drága kincsekkel, atyjának országából, idegen földre véle együtt kiszökött. De méltábban bizonyára én itt felkiálthatok, kegyes olvasóm, eképpen: Oh eleitől fogva kívánságod után járó asszony nép, aki semmivel nem gondolsz, csak szintén eltökéllett kívánságodnak eleget tehess! Mert ugyanis halljuk csak tovább, minekutána azért megesküdtek volna egymásnak, Médea ezt mondá Jázonnak: Szerető mátkám, minekelőtte még az aranybárányt kezedhez juttassam, egy kérésem vagyton tőled, az kinek ha eleget tésszesz, minden bizonnyal rövid nap kezedhez juttatom, hogy tudniillik¹¹⁶ ez éjjel velem elhálj, és házasságunkat volta-képpen megerősítsük.¹¹⁷ Jázon látván, hogy Médea minden mesterséginek feltett célja csak szintén az volna, hogy miképpen buja kívánságának eleget tenne, véle elhált és jó hajnalban felkelvén, Médea így készítette és tanítá megfogadása szerint az aranybárány elnyerésére.